

УДК 343.85:343.541

Артиш Надія Вікторівна

*прокурор відділу захисту інтересів дітей та протидії домашньому насильству
Волинська обласна прокуратура*

Artysh Nadiia

*Prosecutor of the Department for Protection of
Children's Interests and Combating Domestic Violence
Volyn Regional Prosecutor's Office
ORCID:0009-0005-5773-582X*

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-8-10203

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО В УКРАЇНІ

PECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT OF LEGISLATION ON CRIMINAL LIABILITY FOR DOMESTIC VIOLENCE IN UKRAINE

Анотація. Вступ. Криміналізація гій, що містять ознаки домашнього насильства, є правовим механізмом, спрямованим на захист осіб від злочинних вчинків кривдників. Такий інструмент має на меті забезпечення правопорядку в суспільстві та впровадження заходів примусового характеру щодо обвинувачених. Розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за домашнє насильство, засвідчує рух кримінального права в напрямку забезпечення правового запобігання кримінальним правопорушенням у сімейно-побутовій сфері й відповідності міжнародного права.

Мета. Метою дослідження є розкриття становлення законодавства та правозастосовної практики, соціальна обумовленість криміналізації та її генеза законодавства про кримінальну відповідальність за домашнє насильство, мінімізації таких кримінальних протиправних діянь з урахуванням історичного минулого, втілення правопорядку в суспільстві, застосування дієвих заходів негативного примусового характеру до кривдників.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення щодо регулювання та розмежування відповідальності за домашнє насильство, кримінальних правопорушень та проступків, пов'язаних з домашнім насильством 2) праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у царині становлення та розвитку законодавства з охорони сім'ї та подолання домашнього (побутового) насильства.

Результати. У науковій статті розкрито послідовність формування законодавства, яке передбачає відповідальність за вчинення домашнього насильства, а також становлення криміналізації діянь, що мають ознаки домашнього насильства тим правовим інструментом, який покликаний захищати осіб від протиправних гій кривдників та спрямований на втілення правопорядку в суспільстві та застосування заходів негативного примусового характеру до обвинувачених.

Проаналізовано генезис соціальних норм, встановлених звичаями, які визначали порядок взаємовідносин в сім'ї і встановлювали прийнятну в суспільстві модель поведінки чоловіка і дружини в повсякденних сімейно-побутових відносинах. Надалі, окреслено, як у кожному виокремлений історичний період відбувається розмежування прав членів сім'ї, обумовлених особливостями існуючих традицій, культури та ладу суспільного життя; закріплення в кримінальному законодавстві відповідальності за застосування насильства щодо членів сім'ї, зміна законодавства, ідеологічна переорієнтація, а надалі відродження, становлення та розвиток української законодавчої бази, прийняття чинного КК України та міжгалузевого законодавства щодо запобігання та протидії домашньому насильству.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на генезі та еволюції українського законодавства щодо протидії домашньому насильству, імплементації норм міжнародного у національне законодавство у зазначеній царині, а також відображення виявленої проблематики під час застосування законодавства на практиці.

Це нагасть змогу покращити якість національного законодавства та упровадити дієвий механізм реалізації потерпілоорієнтованого підходу на практиці.

Ключові слова: домашнє насильство, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, генеза, законодавство, нормативно-правовий акт, запобігання, протидія, покарання.

Summary. Introduction. The criminalization of acts containing signs of domestic violence is a legal mechanism aimed at protecting individuals from criminal acts of offenders. Such a tool is aimed at ensuring law and order in society and implementing coercive measures against the accused. The development of legislation on criminal liability for domestic violence demonstrates the movement of criminal law towards ensuring legal prevention of criminal offenses in the family and domestic sphere and compliance with international law.

Purpose. The purpose of the study is to reveal the formation of legislation and law enforcement practice, the social conditionality of criminalization and the genesis of legislation on criminal liability for domestic violence, to minimize such criminal offenses with due regard for the historical past, to implement law and order in society, and to apply effective negative coercive measures to offenders.

Materials and methods. The research materials are: 1) regulatory and legal support for the regulation and delimitation of liability for domestic violence, criminal offenses and misdemeanors related to domestic violence 2) works of domestic and foreign authors conducting their scientific and practical research in the field of formation and development of legislation on family protection and overcoming domestic (domestic) violence.

Results. The article reveals the sequence of formation of legislation providing for liability for domestic violence, as well as the establishment of criminalization of acts with signs of domestic violence as a legal instrument designed to protect individuals from unlawful actions of offenders and aimed at the implementation of law and order in society and the application of negative coercive measures to the accused.

The author analyzes the genesis of social norms established by customs which determined the order of relations in the family and established the model of behavior of husband and wife in everyday family and domestic relations which is acceptable in society. Further, the author outlines how, in each distinguished historical period, the rights of family members are differentiated due to the peculiarities of existing traditions, culture and the way of social life; the criminal law establishes liability for violence against family members, changes in legislation, ideological reorientation, and subsequently the revival, formation and development of the Ukrainian legislative framework, the adoption of the current Criminal Code of Ukraine and intersectoral legislation on preventing and combating domestic violence.

Discussion. In further research, it is proposed to focus on the genesis and evolution of Ukrainian legislation on combating domestic violence, the implementation of international norms into national legislation in this area, and the reflection of the identified issues in the application of legislation in practice.

This will help to improve the quality of national legislation and introduce an effective mechanism for implementing a victim-centered approach in practice.

Key words: domestic violence, criminal liability, criminal offense, genesis, legislation, regulatory legal act, prevention, counteraction, punishment.

Постановка проблеми. На початку XXI ст. проблема домашнього насильства стала нагальною для всіх країн без винятку. Євроінтеграційні процеси та суспільний прогрес підштовхують державу і суспільство до безумовного виконання свого завдання щодо забезпечення дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина через розбудову державно-правової системи їх захисту та своєчасного виявлення і розв'язання проблем, що виникають у сімейно-побутовій сфері.

Водночас, нормативно-правова база щодо запобігання та протидії домашньому насильству в Україні залишається порівняно новою сферою й досі еволюціонує. Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (від 11 травня 2011 р.), Україна, ратифікувала лише 22 червня 2022 року, й сьогодні це найбільш всеосяжна міжнародна угода у цій сфері, що використовується як основа для дій багатьох країн у Європі та за її межами. Однак, задекларовані законодавчі та інституційні зміни у Стамбульській конвенції залишаються не реалізованими, що підтверджується невтішними статистичними даними: якщо у 2019 р. чисельність випадків за ст. 126–1 Кримінального кодексу (КК) України облі-

ковано 1068, у 2020 р. — 2213, у 2021 р. — 2432, то у 2022 р. відбулося значне зменшення таких випадків до 1498 (–38,4%), але у наступний 2023 р. — 2705 (+ 48,7%) [1]. На ускладнення обстановки значною мірою вплинули військові події на фронтах, щоденні ракетні обстріли й диверсійно-підривна діяльність по всій державі, у тому числі й відсутність контролю за частиною території й відповідно посилення міграційних процесів, зокрема, внутрішнього переміщення населення, поширення епідемії, економічна нестабільність, непослідовність соціально-правових реформ. За таких умов, спостерігаються небезпечні тенденції, що призводять до сплеску проявів домашнього насильства, яке поширилось усіма географічними зонами держави, проникнувши за лаштунки кожної третьої української родини (тільки за I півріччя 2024 р. обліковано 1919 проявів домашнього насильства в країні [1]).

Тому, вельми необхідним є звернення до історичного досвіду криміналізації протиправних діянь у сімейно-побутовій сфері, з метою вироблення дієвого кримінального-правового підходу запобігання та протидії кримінальним правопорушенням пов'язаних з домашнім насильством у складних умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони сім'ї розробляли А.В. Андрушко [9, с. 672], А.І. Берендеева [4, с. 368], А.А. Вознюк [25, с. 6–14], О.С. Дмитрашук, [22, с. 228], М.Г. Кузнецов [18, с. 237], В.О. Навроцький [15, с. 464], М.Ю. Самченко [12, с. 216], О.В. Ковальова [4, с. 368], В.О. Снігульська [13, с. 50–61], Л.М. Сукмановська [2, с. 272–281], Д.М. Тичина [6, с. 352–359] та ін.

Праці зазначених учених мають фундаментальний характер і становлять підґрунтя для подальшого наукового пошуку. Однак, в умовах війни, докорінних змін законодавства та правозастосовної практики, соціальна обумовленість криміналізації та генеза законодавства про кримінальну відповідальність за домашнє насильство потребують додаткового дослідження, що сприятиме мінімізації таких кримінальних протиправних діянь з урахуванням історичного минулого, втілення правопорядку в суспільстві, застосування дієвих заходів негативного примусового характеру до обвинувачених.

Метою статті є розкриття становлення законодавства та правозастосовної практики, соціальна обумовленість криміналізації та генеза законодавства про кримінальну відповідальність за домашнє насильство, мінімізації таких кримінальних протиправних діянь з урахуванням історичного минулого, втілення правопорядку в суспільстві, застосування дієвих заходів негативного примусового характеру до кривдників.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення щодо регулювання та розмежування відповідальності за домашнє насильство, кримінальних правопорушень та проступків, пов'язаних з домашнім насильством 2) праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у царині становлення та розвитку законодавства з охорони сім'ї та подолання домашнього (побутового) насильства.

Виклад основного матеріалу. Процеси удосконалення механізму правового регулювання на сучасному етапі безумовно передбачають концептуальний аналіз основних правоположень та перевірку їхньої відповідності закономірностям, характерним для даної правової системи. Слід зазначити, що формулювання керівних положень має особливе значення в галузях, пов'язаних із застосуванням до людини заходів державного примусу, зокрема у кримінальному праві, де вони набувають найбільш репресивного характеру. Крім того, існуюча потреба у гармонізації галузевого законодавства та його адаптації до суспільних відносин, що складаються, обумовлює необхідність ретроспективного аналізу законодавства про кримінальну відповідальність.

Аналізуючи особливості розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за домашнє насильство в Україні, можна виділити кілька принци-

пів криміналізації, а саме: соціальні, психологічні та правові, які ґрунтуються на суспільній небезпеці такого протиправного діяння у різні історичні періоди розвитку законодавства. Згідно з таким основоположним критерієм, криміналізувати можна лише ті діяння, які мають достатньо високу суспільну небезпеку з точки зору кримінального права [2, с. 272]. Оскільки Конституція України має найвищу юридичну силу (ст. 8) [3], криміналізація домашнього насильства не повинна суперечити її положенням. До таких положень належать, зокрема, визнання людини, її життя, здоров'я, честі та гідності найвищою соціальною цінністю, а також те, що права і свободи людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави [4, с. 194–195].

До прийняття християнства (988 р.) основним регулятором сімейно-побутових відносин були соціальні норми, встановлені звичаями, які визначали порядок взаємовідносин в сім'ї і встановлювали прийнятну в суспільстві модель поведінки чоловіка і дружини в повсякденних сімейно-побутових відносинах. Взаємовідносини між чоловіком і жінкою були підпорядковані традиційним уявленням в суспільстві згідно з якими чоловік був захисником і годувальником, а жінка — матір'ю і берегинєю домашнього вогнища. Важливо звернути увагу на той факт, що, за усталеною язичницькою традицією, жінка розглядалася як власність свого чоловіка, якою він волів у повній мірі [5, с. 92; 6, с. 353].

Як стверджує Д.М. Тичина, покарання дружини та дітей у той час було невинуватим виховним впливом і становило один із аспектів сімейних стосунків, що ґрунтувалися на традиційних патріархальних уявленнях про роль дружини, матері та «домочадців» у родині. Хоча церква не забороняла фізичні методи корекції небажаних проявів у поведінці жінок і дітей, вона засуджувала заподіяння серйозних фізичних ушкоджень. Запобігання таким випадкам здійснювалося через проповіді, дотримання обрядів, виконання таїнств, читання молитов, а також відправлення в монастир для покаєння тощо [6].

У період дії канонічного права, принципових відмінностей не відбулося, й особливості прав кожного з подружжя характеризувалися нерівністю особистих і майнових прав, залежного положення жінки тощо, які обумовлені традиціями, культурою та релігією, патріархальним ладом суспільного життя [7]. Так, у Литовському Статуті 1566 р. інститут шлюбу і сім'ї розглядався як один з головних засобів запобігання статевої розбещеності, а відповідно і здійснення на цьому ґрунті різних протиправних діянь. До нього було включено нові норми, що встановлювали кримінальну відповідальність за викрадення чужої дитини, а також образу дітьми своїх батьків [8]. У період Визвольної війни, одночасно з Литовськими статутами, почали застосовуватися норми звичаєвого козацького права, що сформувалося на

базі Запорізької Січі [9, с. 172]. У період козаччини жінка була рівноправною з чоловіком соціально і юридично. Чоловік ішов на Січ, а жінка — берегиня роду — займалася господарством і дітьми, зберігала у важкі часи свою сім'ю. Для дітей мати була прикладом у всьому. Основою виховання були милосердя до бідних і знедолених, доброта і щирість притаманні нашим жінкам-козачкам [10, с. 122].

Слід підкреслити, що гуманізація виховання знайшла своє відображення в ряді нормативно-правових актів середини XIX ст., зокрема, з ухваленням у 1845 році «Уложення про покарання кримінальні та виправні». Особливістю такого нормативно-правового акту стало виділення в окремий розділ «Про злочини проти прав сімейних» злочинів вчинених членами сім'ї, який складався з кількох глав, які суттєво змінили ситуацію, зокрема, норми, закріплені в главі 2 Уложення «Про зловживання батьківською владою і злочини дітей проти батьків» [11].

Втім, як зазначила М. Ю. Самченко, попри зміни, які відбувалися в законодавстві у XVIII–XIX ст., і закріплення в кримінальному законодавстві низки норм, що передбачали відповідальність за застосування насильства щодо членів сім'ї, потрібно вказати на їхню поодинокість і розрізненість [12, с. 30–31].

Кардинальні зміни щодо політики держави відносно шлюбу та сім'ї відбулися після Жовтневої революції 1917 р., що, відповідно, відобразилося у КК УРСР 1922 р., хоча, що стосується врегулювання насильницьких відносин в сім'ї то КК не містив ні розділу, ні глави про злочини проти сім'ї і, тим паче, спеціальної норми. Водночас, адміністрування державою шлюбно-сімейних відносин забезпечувалося низкою кримінально-правових заборон, зокрема, тих, які передбачали відповідальність за приховування обставин, що перешкоджали вступу до шлюбу, надання неправдивих відомостей органам, що здійснюють його реєстрацію, ненадання відомостей про народження та смерть, а за викрадення, підміну чужої дитини, залишення в небезпеці особи, що перебуває у небезпечному для життя становищі, якщо той, хто залишив, зобов'язаний піклуватися про таку особу, доведення до самогубства, статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, розбещення неповнолітніх тощо. Надалі, КК УРСР від 1927 р., так само як і попередній, не передбачав кримінальної відповідальності за насильство в сім'ї, за винятком невеликої кількості статей, які певною мірою захищали учасників сімейних відносин [13]. Водночас, змін зазнала норма, що передбачала відповідальність за ухилення від сплати аліментів, обов'язковою ознакою якого стала злісність ухилення, а також було криміналізовано діяння щодо примушування до зайняття жебрацтвом [7, с. 275]. КК УРСР 1960 р. [14] характеризувався такою систематизацією кримінально-правових норм й не містив спеціального розділу чи глави, які б об'єднували кримінальні правопорушення проти сім'ї [15, с. 252].

Ретроспективний аналіз радянського періоду доводить, що на цьому історичному етапі, домашньому насильству не приділялася належна увага з боку держави. І це не дивно, адже, домашнє насильство не могло бути визнано проблемою в країні, де в кримінально-правовій доктрині пріоритетними об'єктами захисту були державні інтереси.

Таким чином, у кожний історичний період відбувається розмежування прав чоловіка, жінки й дітей, обумовлених особливостями традицій, культури та патріархального ладу суспільного життя; закріплення в кримінальному законодавстві відповідальності за застосування насильства щодо членів сім'ї; занепад інституту сім'ї, зміна законодавства, ідеологічна переорієнтація, тоталітаризм, репресії, насильницька депортація, втручання держави в приватне життя людини. Втім, починаючи з 70-х рр. XX ст. проблема насильства в сім'ї стала суспільно значущою, а подружнє насильство визнали неприпустимим [2, с. 272].

З моменту здобуття незалежності Україна зіткнулася з численними глобальними викликами в сфері безпеки. Ситуацію ускладнює низка проблем, серед яких економічна нестабільність, внутрішня та міжнародна міграція, непослідовність реформ, зокрема в правоохоронних органах, системах освіти та охорони здоров'я, зростання безробіття, корупція, а також значне соціальне розшарування і маргіналізація населення. Додатково, спостерігається зменшення уваги з боку держави, правоохоронних органів та органів публічного управління до питань сім'ї та молоді. На сьогоднішній день, наша країна, поряд із військовими конфліктами, переживає глибокі соціально-економічні зміни, в рамках яких відбувається криміналізація багатьох аспектів життя. Сімейно-побутова сфера не є винятком і стала об'єктом протиправних дій. Це призводить до зниження життєвого рівня багатьох родин, появи верств населення, які перебувають на межі або за межею бідності, а також до послаблення інфраструктури охорони здоров'я, освіти та культури [6; 7].

Переломним періодом у історіографічному періоді криміналізації домашнього насильства стало прийняття у 2001 р. нині чинного КК України [16], який містить наступні склади кримінально караних діянь проти сім'ї: неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137), експлуатація дітей (ст. 150), статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155), розбещення неповнолітніх (ст. 156), ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164), злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166), зловживання опікунськими правами (ст. 167), незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) (ст. 169), втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304) та ін. [16]. Слід зазначити, що кримінально-правові норми, спрямовані на захист сім'ї, у КК України, як

у початковій редакції, так і нині, не виділені в окремий розділ Особливої частини, що своєю чергою значно ускладнює належну охорону цієї сфери правовідносин [7, с. 288].

Також, у тому ж році Верховна Рада України прийняла Закон «Про попередження насильства в сім'ї», що засвідчило визнання існування цього явища в суспільстві та готовність боротися з ним [17]. З цього часу, наголошує М. Г. Кузнецов, увага вітчизняних і міжнародних науковців з різних дисциплін зосередилася на проблемі насильства в сім'ї, його детермінантах, вдосконаленні практики державного та громадського впливу, захисту постраждалих і розробці заходів для запобігання цьому явищу [18, с. 101].

Далі, у 2011 р. ухвалена Конвенція Ради Європи, що стосується запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству, відома як Стамбульська конвенція. Це перша європейська угода, спрямована на боротьбу з насильством над жінками та домашнім насильством. У документі визначено мінімальні стандарти для превентивних заходів, забезпечення захисту жертв і кримінального переслідування правопорушників, а також надано рекомендації щодо розробки комплексної державної політики в цій сфері. Основні цілі Конвенції включають: захист жінок від усіх форм насильства та запобігання йому, кримінальне переслідування та ліквідацію насильства щодо жінок і домашнього насильства; сприяння усуненню всіх форм дискримінації стосовно жінок і заохочення реальної рівності між жінками та чоловіками, зокрема через надання жінкам автономії; розробка всебічних рамок, політики та заходів для захисту всіх жертв насильства щодо жінок і домашнього насильства та надання їм підтримки; заохочення міжнародного співробітництва для ліквідації насильства щодо жінок і домашнього насильства; забезпечення підтримки та допомоги організаціям і правоохоронним органам для ефективного співробітництва в реалізації комплексного підходу до боротьби з насильством щодо жінок і домашнім насильством [19].

З метою впровадження в Україні Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству, а також боротьби з цими явищами, до національного законодавства були внесені значні зміни. Ці зміни підвищили організаційно-правові основи запобігання та протидії насильству щодо жінок і домашньому насильству до нового системного рівня. Зокрема, були оновлені норми, що стосуються кримінальної відповідальності за злочини проти життя та здоров'я особи, злочини проти волі, честі та гідності, а також злочини проти статевої свободи та недоторканності. Внаслідок цих змін КК України було доповнено ст. 126-1 «Домашнє насильство» — умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував)

у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [16]. Таке доповнення КК України не сталося випадково, а було частиною комплексних змін у чинному законодавстві, спрямованих на запобігання та протидію домашньому насильству. Ці зміни були закріплені в Законах України, зокрема в Законі «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [20] та Законі «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [21]. Крім того, було прийнято ряд підзаконних нормативно-правових актів.

Введення окремої статті щодо проявів домашнього насильства безумовно заслуговує на підтримку, оскільки ці та інші зміни в чинному законодавстві нарешті привернули належну увагу до численних випадків домашнього насильства в нашому суспільстві. Раніше кримінально карані випадки домашнього насильства «зникали» серед інших насильницьких злочинів, і лише спеціальні дослідження в цій сфері, які зазвичай проводились за ініціативи та кошти міжнародних організацій, давали певне уявлення про реальний стан справ [22, с. 95–96].

У 2021 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства» (Ланцаротська конвенція) спрямований на імплементацію положень матеріального права, що містяться у Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства у КК України та «встановлює кримінальну відповідальність за: вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155 КК України); домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1 КК України); одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження (ст. 301-1 КК України); проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи (ст. 301-2 КК України)» [23].

Також, варто зупинити увагу на Законі України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану» (2023 р.) [24], відповідно до якого окремі кримінальні правопорушення, у тому числі й домашнє насильство, караються пробаційним наглядом, який є основним видом покарання, на рівні з обмеженням чи позбавленням волі, але в той же час їх альтернативою.

Як стверджує А. А. Вознюк, за роки незалежності в Україні було ухвалено ряд законодавчих актів, що встановлюють основні вимоги для запобігання кримінальним правопорушенням у сфері сімейних і побутових відносин, однак незважаючи на достатню таких нормативно-правових документів, українське законодавство залишається фрагментарним і потребує доповнень та вдосконалення. Значна кількість звернень громадян, які стали жертвами злочинних дій, до поліції та центрів допомоги свідчить про те, що криміногенна ситуація в сімейно-побутовій сфері в Україні загрожує цілісності інституту сім'ї і вимагає термінових криминологічних заходів для запобігання [25, с. 10–11].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумки варто наголосити, що криміналізація діянь, що мають ознаки домашнього насильства є тим правовим інструментом, який покликаний захищати осіб від протиправних дій кривдників та спрямований на втілення правопорядку в суспільстві та застосування заходів негативного примусового характеру до обвинувачених.

Зважаючи на тернистий історичний шлях становлення законодавства про кримінальну відповідальність за домашнє насильство в Україні, зокрема соціально-політичні складові державного ладу й відображення положень, що потребували захисту в нормативно-правових актах відповідного історичного періоду, генезис забезпечення кримінально-правової охорони сімейно-побутової сфери розпочався ще у далекому IX ст. з прийняттям християнства (988 р.). — основним регулятором сімейно-побутових відносин були соціальні норми, встановлені звичаями, які визначали порядок взаємовідносин в сім'ї і встановлювали прийнятну в суспільстві модель по-

ведінки чоловіка і дружини в повсякденних сімейно-побутових відносинах. Надалі, у кожний виокремлений історичний період відбувається розмежування прав чоловіка, жінки й дітей, обумовлених особливостями традицій, культури та патріархального ладу суспільного життя; закріплення в кримінальному законодавстві відповідальності за застосування насильства щодо членів сім'ї; занепад інституту сім'ї, зміна законодавства, ідеологічна переорієнтація, тоталітаризм, репресії, насильницька депортація, втручання держави в приватне життя людини; відродження, становлення та розвиток української законодавчої бази, прийняття чинного КК України та міжгалузевого законодавства щодо запобігання та протидії домашньому насильству.

Упродовж років незалежності в Україні прийнято низку законодавчих актів, які визначають вихідні вимоги до запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у сімейно-побутовій сфері, зокрема 20 червня 2022 р. відбувся важливий історичний момент — Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, або загальновідома під назвою «Стамбульська конвенція» (Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence; Istanbul Convention).

Проте, незважаючи на кількісний складник нормативно-правових актів, українське кримінальне законодавство є розрізненим і вимагає доповнення й вдосконалення, а значна кількість звернень громадян свідчить про криміногенність сімейно-побутової сфери загрожуючи цілісності інституту сім'ї й вимагає вжиття невідкладних, у тому числі, кримінально-правових заходів.

Література

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (дата звернення: 15.08.2024).
2. Сукмановська Л. М. Історичні аспекти виникнення проблеми домашнього насильства. *Наук. вісн. Львівського держ. ун-ту внутр. справ. Серія: Юридична*. 2016. Вип. 3. С. 272–281.
3. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення: 15.08.2024).
4. Запобігання та протидія домашньому насильству: підручник / Ковальова О. В., Берендєєва А. І. Одеса : ОДУВС. 2022. 368 с.
5. Психологія сім'ї : навч. посіб. / Помиткіна Л. В., Злагодох В. В., Хімченко Н. С., Погорільська Н. І. Київ : Видавництво Національного авіаційного університету «НАУ-друк», 2010. 270 с. С. 92.
6. Тичина Д. М. Соціальна обумовленість криміналізації та генеза законодавства про кримінальну відповідальність за домашнє насильство в Україні. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 352–359.
7. Бабенко О. Е. Історичні витоки гендерної нерівності як причини виникнення сімейного насильства. *Домашнє насильство: матеріали круглого столу* (Донецьк, 18.02.2009). Донецьк : ДЮІ ЛДУВС ім. Дідоренка Е. О., 2010. С. 172–174.
8. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : навчальний посібник Харківської юридичної академії, 1994. 76 с.
9. Науково-практичний коментар до кримінального кодексу України: У 3 кн. / за заг. ред. Гончаренка В. Г., Андрушка П. П. Київ : ФОРУМ, 2001. Кн. 2: Особлива частина. 672 с.

10. Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти : наук.-метод. зб. за ред. Берека В.Є., Гіджеліцький І.К., Орловська Н.М. Кам'янець-Подільський. 2018. 472 с.
11. Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. *Юридична енциклопедія* / за ред. Шемшученко Ю.С. Київ. 2004 р. Т. 6. 768 с.
12. Самченко М.Ю. Кримінологічна характеристика та попередження сімейного насильства щодо неповнолітніх: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2011. 216 с.
13. Снігульська В. Права дитини в Україні: до 20-річчя Конвенції ООН про права дитини. *Соціальна педагогіка*. 2010. № 4. С. 50–61.
14. Кримінальний кодекс України : Закон від 28.12.1960 р. (втрата чинності 05.04.2001). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text> (дата звернення: 15.08.2024).
15. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: курс лекцій. Київ : Знання КОО, 2000. 464 с.
16. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.08.2024).
17. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15.11.2001 р. № 2789-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text> (дата звернення: 15.08.2024).
18. Кузнецов М.Г. Домашнє насильство: кримінологічна характеристика та запобігання: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2020. 237 с.
19. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): Конвенція від 11.05.2011 р. (Ратифікація від 20.06.2022). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 15.08.2024).
20. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 15.08.2024).
21. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України 06.12.2017 р. № 2227-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 15.08.2024).
22. Дмитрашук О.С. Запобігання домашньому насильству підрозділами Національної поліції України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ. 2021. 228 с.
23. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції) : Закон України від 18.02.2021 р. № 1256-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20/print> (дата звернення: 15.08.2024).
24. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану : Закон України від 23.08.2023 р. № 3342-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text> (дата звернення: 15.08.2024).
25. Вознюк А.А. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство: актуальні питання теорія та практики. *Форум права*. 2019. № 55 (2). С. 6–14.

References

1. On registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation. *Office of the Prosecutor General of Ukraine*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.
2. Historical aspects of the problem of domestic violence. *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Series: Legal*. 2016. Issue 3. P. 272–281.
3. The Constitution of Ukraine: Law of 28.06.1996 No. 254к/96-ВР. Date of update: 01.01.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
4. Preventing and combating domestic violence: a textbook / O.V. Kovaleva, A.I. Berendieieva. Odesa: ODUIA. 2022. 368 p.
5. Psychology of the family: a textbook / L.V. Mytkina. Pomytkina, V.Zlahodukh, N.Khimchenko, N.Pogorilska. Kyiv: National Aviation University Publishing House "NAU-Druk", 2010. 270 p. P. 92.
6. Social conditionality of criminalization and genesis of legislation on criminal liability for domestic violence in Ukraine. *Law and Society*. 2023. № 3. P. 352–359.
7. Historical origins of gender inequality as a cause of family violence. Domestic violence: materials of the round table (Donetsk, February 18, 2009). Donetsk: Didorenko State University of Internal Affairs, 2010. P. 172–174.
8. Tatsiy V.Y. Object and Subject of Crime in the Criminal Law of Ukraine: a textbook. Kharkiv: Ukrainian Law Academy, 1994. 76 p.
9. Scientific and practical commentary to the Criminal Code of Ukraine: In 3 books / edited by V. Goncharenko, P. Andrushko. Kyiv: FORUM, 2001. Book 2: Special Part. 672 p.
10. Cossack pedagogy and educational process in educational institutions: scientific and methodological collection edited by V.E. Berek, I.K. Hidzhelitskyi, N.M. Orlovskaya. Kamianets-Podilskyi. 2018. 472 p.

11. Regulations on Criminal and Correctional Punishments of 1845. Legal encyclopedia / edited by Y. Shemshuchenko. Kyiv. 2004. Vol. 6. 768 p.
12. Samchenko M. Y. Criminological characteristics and prevention of family violence against minors: PhD: 12.00.08. Lviv, 2011. 216 p.
13. Snihulska V. The rights of the child in Ukraine: to the 20th anniversary of the UN Convention on the Rights of the Child. Social pedagogy. 2010. № 4. P. 50–61.
14. Criminal Code of Ukraine: Law of 28.12.1960 (expired on 05.04.2001). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text>.
15. Navrotskyi V. O. Criminal Law of Ukraine. Special part: a course of lectures. Kyiv: Znannya KOO, 2000. 464 p.
16. Criminal Code of Ukraine: Law of 05.04.2001 No. 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
17. On Prevention of Domestic Violence: Law of Ukraine of November 15, 2001, No. 2789-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text>.
18. Kuznetsov M. Domestic violence: criminological characteristics and prevention: PhD: 12.00.08. Kyiv, 2020. 237 p.
19. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention): Convention of 11.05.2011 (ratified on 20.06.2022). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.
20. On Preventing and Combating Domestic Violence: Law of Ukraine of 07.12.2017 No. 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.
21. On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine to Implement the Provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence: Law of Ukraine of 06.12.2017 No. 2227-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>.
22. Dmytrashchuk O. S. Prevention of domestic violence by the units of the National Police of Ukraine: Candidate of Law degree: 12.00.08. Kyiv. 2021. 228 c.
23. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Implementation of the Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (Lanzarote Convention): Law of Ukraine of 18.02.2021 No. 1256-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20/print>.
24. On Amendments to the Criminal Code, the Code of Criminal Procedure of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine on Improving the Types of Criminal Punishment under Martial Law: Law of Ukraine of 23.08.2023 No. 3342-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text>.
25. Criminal liability for domestic violence: topical issues of theory and practice. Forum of Law. 2019. № 55 (2). P. 6–14.